

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА ОСВІТНЬОЇ ПРАКТИКИ

УДК 37.091.33-027.22:796(38) – 053.5/67

БОРИС ГОД,
НАТАЛІЯ ОХРІМЕНКО
(Полтава)

ІГРИ У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ І МОЛОДІ СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ

Розглянуто окремі аспекти педагогічної думки Античності. Увагу сфокусовано на проблемі гри в навчальному процесі.

Ключові слова: виховання, гра, дитина, дитячі ігри, військові ігри, ритуальні ігри, спортивні ігри.

Гра як засіб виховання завжди цікавила й цікавить педагогів минулих часів і сучасності. Її схвалювали Я.А. Коменський і Ф. Фребель, Д. Ушинський і П. Лесгафт, видатні вітчизняні педагоги О. Сухомлинський і А. Макаренко. Однак проблема гри й досі залишається актуальною, значущою для педагогічної громадськості. Суть питання полягає в тому, наскільки доцільною, ефективною є гра як виховний метод? Де межі її застосування і в чому ризики? Яку роль має відігравати педагогічне керівництво дитячими іграми, іграми підлітків і молоді?

Дана стаття не ставить за мету відповісти на всі ці питання, автор лише прагне привернути увагу до історико-педагогічного досвіду, який подарувала світові давньогрецька цивілізація. Загалом її педагогічна думка і практика узагальнена в працях А. Марру, В. Йегера, Г. Жураковського, Г. Корнетова, А. Джуринського, Л. Мозалевського та інших дослідників. Проте видається доцільним ще раз звернутися до деяких аспектів, поміж яких бачимо проблему гри у вихованні дітей і молоді. Завдання автора статті – з'ясувати витоки ігрової традиції, її відображення в системах виховання, розкрити логіку педагогічного мислення античних теоретиків, передусім Платона, Аристотеля; показати, яку роль відігравала гра у здійсненні освітньо-виховних ідеалів античного суспільства.

Витоки гри слід шукати в далекому минулому людства і не в безпосередньо виховному просторі. Розглянута як самостійний феномен людського буття, в її автономному розвитку, гра має глибокі коріння і багатовікову історію. Археологічні розкопки на Криті, який у третьому тисячолітті став центром мінойської культури, довели, що ігри, пов'язані з культовими обрядами, були улюбленим заняттям населення, формою святкування та відпочинку. Про поширення різноманітних змагань, ігрових забавок свідчать вироби гончарного мистецтва, написи на могильних плитах, пісні мандрівних співаків, усна поезія тощо.

Важливим джерелом слугує антична міфологія, а також епос. Олімпійські боги не проти були побавитися й пожартувати одне з одним і з людьми. Ігри богів і ігри людей відзеркалено в гомерівському епосі. В «Ілліаді» Гомер описав поминальні ігри, влаштовані Ахіллом на честь загинлого в битві Патрокла (пісня 23). У програмі ігор – перегони на колісницях, кулачні бої, біг, метання дисків тощо. Яскравими фарбами змальовано поєдинок Аякса і Одисея. В «Одіссеї» герой потрапляє до фе-

аків, і цар Алкіной запрошує гостя на традиційне свято-гру з м'ячем. «Зараз же в руки прегарний взяли вони м'яч пурпуровий – той, що колись так майстерно зробив їм Поліб Тямовитий – кидав один його високо, майже до темної хмари, перегинаючись весь, а другий, плигаючи вгору, спритно ловив його, ще й до землі не торкнувши ногами...» [5, с. 178]. У м'яча грала на березі моря й чарівна Навсіка, дочка Алкіноя. М'яч загалом був улюбленою грою стародавніх греків. Слова «гравець із м'ячем» і «юнак» (*sphairōs*) звучали як синоніми. На старовинних рельєфах можна побачити чоловіків, котрі грають у щось подібне хокею або гандболу. На барельєфі V століття зображено чоловіка, що грав у м'яча зі своїм рабом [3, с. 11]. Перші м'ячі робили із тканини або шкіри, набивали сіном або чимось іншим, м'яким.

Гомером описані також інші ігри – змагання зі стрільби з лука, метання списів, кулачного бою. Одісей переміг феаків, «здобувши звиягу в іграх», виявив високі бійцівські якості, довів свою перевагу над іншими. А ця перевага, першість, сміливість, сила й винахідливість були особливою цінністю в античному суспільстві.

Дослідники античної культури вказували на її агональний характер (термін Я. Буркгардта). Агон – змагання за першість, боротьбу – вони вважали серцевиною культури Стародавньої Греції. Із агонією пов'язані два інших поняття – *арете* й *калокагалія*. Перше означало силу, відмінний фізичний стан, тілесну натренованість, героїзм і звиягу в бою (у спартанців були свої акценти); друге – гармонію душі й тіла, благородну людську красу, її громадянськість. Агон, агоністика поширювалися «...і на окремі особистості, і на групи в різних ситуаціях, у різних царинах життя з метою досягнення кращих результатів, визнання, одержання олімпійського вінка...» [4, с. 194].

Щоб стати сильною й відважною, молода людина в Греції повинна була брати участь у змаганнях, стверджував Лукіан. «Не смійтеся над спартанцями, коли вони кидаються одне на одного через м'яч і жорстоко б'ються або, знайшовши обгороджене ровом із водою місце, поділяються на загони і, оголені, нападають одне на одного, поки один загін не прожене інший... А потім настає мир, і ніхто не б'ється». Лукіан наголошував, що ігри, зокрема військові, сприяють кращій підготовці майбутніх воєнків, водночас вони слугують засобом скинення зайвої агресивності в мирний час («а потім настає мир...»). Загалом же, писав давньогрецький автор, «наші юнаки рум'яні й засмагли від гарячого сонця, сильні й сповнені жару й мужності...». І все це досягається гарною фізичною підготовкою, в якій на першому місці ігри й змагання [12, с. 220, 223].

Свої міркування щодо «ігрового» виховання молоді також мав Ксенофонт, автор відомої «Кіропедії» (виховання перського царя Кіра). При дворі Кіра всі хлопчики до 16-17 років регулярно змагалися, грали у військові ігри, брали участь у полюванні (воно теж схоже на гру). Глядачі, уболівальники підтримували гравців викриками й іншими знаками підтримки [10, с. 125]. Плутарх у «Порівняльних життєписах» багато уваги приділив ролі ігор і спортивних змагань у вихованні видатних особистостей Греції і Риму. Правитель Спарти Лікурт, за словами Плутарха, всіляко сприяв ігровим ситуаціям, розподіляв хлопчиків по загонах, призначав наглядців, які навмисно лаяли дітей, аби спровокувати бійку-гру [14, с. 64].

Величезним досягненням давньогрецької цивілізації стали Олімпійські ігри. Пов'язані з культом Зевса (потрібно зауважити, що всі такого роду змагання походили від релігійних культів і влаштовувалися на честь богів Олімпу), вони перетворилися на всезагальне народне свято, під час якого припинялися війни й чвари між містами. «Ішли величезні юрби пілігримів, співали божественні пісні. Звідусіль збиралися спортсмени, кожен із своїм учителем гімнастики. На возах їхали вельможі... Із грецьких міст урочисто везли багаті дари для храму Зевса» [15, с. 43]. У програмі ігор був класичний пентатлон (п'ятиборство): стрибки, біг, метання диска, метання списа чи дротика, боротьба. Згодом з'явилися кулачний бій і змагання на колісниц

цях. Із середини VII ст. до н.е. почав своє існування як олімпійський вид «спорту» так званий панкратіон – рукопашна боротьба без правил. Ще пізніше стали практикуватися перегони воїнів у повному озброєнні, або лише зі щитом [8, с. 43].

Таким був античний «спорт», хоча сам термін у лексиконі греків не мав місця. Фізичні ігри й змагання в силі, спритності, витривалості отримали назву «атлетика». Ігри проводилися і в інших містах, крім Олімпії – у Дельфах, Немеї, Істмії, і скрізь їх наслідком були слава й економічне процвітання. Варто зауважити, що на Олімпіадах змагалися не тільки атлети, а й філософи, поети, оратори. На стадіони сходилися політики, можновладці, найповажні люди Еллади, а «глашатаї оголошували про державні рішення, купці укладали торгові угоди тощо» [19, с. 31]. Переможці Ігор щедро нагороджувалися і вшановувалися протягом усього життя. Словами поета Піндара, вони «аж до самої смерті вкушали медвяне блаженство виграної боротьби». Подвиги олімпійців оспівувалися в літературі й мистецтві. Той же Піндар присвятив їм «Олімпійську пісню», а Горацій в оді «До Лідії» протиставив олімпійцю образ зманіженого Сибариса, який «став боротьби боятися», на скачках «більше вперед не рвався», «мимо арени подалі від синців проходив», хоча раніше був «славним дискоболом і метателем списа» [6, с. 24]. Щоправда, був і зворотній бік олімпізму: ті ж самі «синці», про які йдеться у Горація, тобто великий ризик травматизму серед гравців, а також явища знайомі й сучаснику: фанатизм уболівальників, надмірна комерціалізація змагань і перебільшення у шануванні переможців. «Завдання виховання відходили на другий план, що в кінцевому рахунку стало причиною згасання спортивного руху в Стародавній Греції» [8, с. 60]. Цей негатив уже в той час давав цінний матеріал для педагогічного осмислення феномену ігор дітей і молоді.

Олімпійські ігри – лише вершина тієї піраміди, яку являла собою гра у еллінів. Загалом істориками було зібрано великий матеріал про ігри дітей за античної доби. Він свідчить, що діти завжди, в усі часи любили грати і знали багато ігор, у тому числі й таких, що, передаючись від покоління до покоління упродовж століть, дійшли до нас. П. Лесгафт навів такий зворушливий факт: маленький хлопчик, ушановуючи одного з богів, приніс йому в дарунок улюблену іграшку. «На білому лакифі, виготовленому для дитячого надгробника, ми бачимо хлопчика, який бере з собою до Аїда іграшковий візок, – читаємо у В. Дюранта в його книзі «Життя Греції» [7, с. 295]. Цей автор наводить й інші факти – на малюнках можна бачити дітей, «що бавляться теракотовими брязкальцями з ріннею всередині, дівчатка ведуть своє лялькове господарство, хлопчики влаштовують великі битви глиняних вояків і полководців, няньки гойдають дітей на гойдалках або на дошці, хлопчик і дівчинка розкочують покотьюло, запускають зміїв, крутять дзигу, грають у хованки або «сліпого кота», перетягують канат і затівають сотні веселих змагань із камінцями, горіхами, монетками, м'ячами...» [7, с. 295].

Іграшки давньогрецьких дітей відзначені фантазією й багатою творчою уявою. Вони робили їх зазвичай самі – із глини, воску, хлібного м'якушу, «будували палаци з піску, скакали на палицях, запрягали в колісниці чи маленькі візки собак, кіз, грали в піжмурки (ця гра називалася «бронзова муха»)». Граючи придумували нагороди і покарання» [4, с. 159, 194]. Спадають на думку слова К. Маркса: «Хіба в дитячій натурі в кожную епоху не оживає її власний характер в його непідробній правді?.. Бувають невиховані діти і старечко розумні діти. Нормальними дітьми були греки» [13, с. 737].

Провідні філософи та педагоги Античності не обійшли увагою проблему ігор взагалі та дитячих ігор зокрема. За Платоном, процес освіти і виховання повинна тримати під контролем держава, а пайдейя, тобто педагогічне керівництво і допомога людині на цьому шляху, повинна спрямовуватися на здійснення головної мети – «звеличити людину в людині» [9, с. 195]. Виховати, «звеличити» людину можна лише за умови опори на її природу. Ця природа двоїста – тіло і душа. Перше – потрібно

зробити красивим, сильним і здоровим, а душу – добродісною, відважною, справедливою. Такою буде гармонійна людина, що віддзеркалює гармонію Всесвіту.

У діалозі «Протагор» Платон протиставляє метод софістів, які «наповнювали» дитину різними знаннями, методу Сократа. Останній піклувався про те, аби знання були корисними, сприяли душевно-тілесному розвитку. Платон твердив, що «виховання й наставлення розпочинаються з перших років і тривають усе життя». При цьому жодну науку вільна людина не повинна вивчати, як раб, тобто насильно, проти своєї волі. Відтак «...не під примусом викладай, дороженький, дітям науки, а за допомогою гри, тоді ти краще побачиш, хто до чого схильний» [17, с. 30]. Цей уривок із діалогу Сократа і Глікона, книга VIII «Держави», дуже прикметний. По-перше, Платон (вустами Сократа) виголосив власне кредо щодо гри як засобу (методу) викладання; по-друге, він звернув увагу на педагогічний аспект, коли вихователь має можливість шляхом спостереження краще пізнати здібності, нахили та інші якості тілесно-душевної організації дитини, для того, щоб правильно вибудувати виховну стратегію. Зауважимо, що ця думка видатного філософа античності отримала своє продовження в творчості наступників – від Квінтіліана до класичної педагогіки й до сучасності. Наведемо лише один приклад: Януш Корчак, легендарний польський педагог, у книзі «Правила життя» поділився своїми спостереженнями за іграми дітей. «Виявляється, – писав він, – що діти дуже швидко розпізнавали нового товариша – буде він хорошим у спілкуванні чи ні. І допомагала в цьому саме гра, бо вона виявляла всі позитивні й негативні якості дитини». Наприкінці невеликого розділу «Розваги» Я. Корчак висловив свою позицію такими словами: «Не треба соромитися грати. Дитячих ігор немає» [11, с. 470].

Повертаючись до Платона, звернемо увагу ще на один аспект його філософії освіти і виховання: переконаність у тому, що в цих сферах суспільного життя робиться надзвичайно важлива справа, від якої залежить стабільність держави. Тому держава сама повинна виконувати педагогічні функції, регулюючи дитино-народження, суворо стежити за поведінкою батьків, за всім, що стосується освіти і виховання громадян, від колиски й до дорослого життя. Суд і лікарня, стверджував філософ, є свідченням погано організованої пайдеї. Ігри в платонівській республіці органічно вписані у весь її життєвий уклад. Вони виконують для дітей і молоді тренувальну роль, готують їх як фахівців із певних професій і як законотримачів громадян. Людина, зазначав Платон, мусить «...із раннього дитинства вправлятися, то бавлячись, то всерйоз, у всьому, що того стосується», а виховання має на меті «...внести в душу граючої дитини любов до того, у чому вона, коли стане дорослою, повинна бути знавцем і досягти досконалості» [16, с. 403].

В іншому трактаті, «Закони», Платон схвально відзивався про ігри дорослих, військові й гімнастичні, надав їм справді державного значення. Тут і фізичне загартовування, і військова підготовка, і загалом дух суперництва (агону), що становить основу республіканського устрою. «По всій країні громадяни мають вступати в боротьбу одне з одним, борючись за взяття яких-небудь місць, влаштовуючи засідки і загалом імітуючи військові дії» [16, с. 577]. Прикметно, що Платон не обмежував коло гравців чоловіками. У книзі V «Держави» він за законами логіки доводив: жінки, як і чоловіки, виконують роль «вартових, охоронців стада», а значить, виховувати їх треба однаково. Немає нічого соромного, якщо жінка буде займатися мистецтвами, музичним і гімнастичним, та ще й отримає військову підготовку. Відтак усі вільні греки, – закликав Платон, – чоловіки й жінки повинні перевіряти своє життя, «граючи в чудові ігри». Але справу цю не можна пускати на самоплив, іграми небезпечно зловживати. Держава повинна впорядковувати їх, відслідковувати негативні тенденції, що їх спричинило надмірне захоплення іграми, запобігати шкідливим впливам на побут, звичаї і моральність. В ідеальній республіці, де правлять філософи, «...навіть ігри наших дітей повинні якомога повніше відповідати законам, бо

якщо вони стають некерованими і діти не дотримуються правил, неможливо виростити законослухняних громадян» [18, с. 173].

Дещо інакше ставився до гри інший видатний філософ і педагог Античності, Аристотель. Він жив у той час, коли грецькі міста-держави і їх прототип – афінське місто зазнали суттєвих змін. Збайдужіння до спільних справ, меркантильний індивідуалізм, спільний скептицизм і нігілізм спричинили кризу виховання молоді. Античний мудрець Аристофан так охарактеризував ситуацію Греції у своїх комедіях. У «Хмарах» він картав молодь за те, що вона не квапиться до військово-спортивних ігор, не бажає брати участь у Панафінеях [1, с. 134-135]. У той же час в Олімпійських іграх назрівали кризові явища, робилася ставка на видовищність, розвивався професіоналістський підхід до відбору учасників, а молодь у гімназіях більше цікавилася філософією, ніж спортом. Забувався заклик Платона до всіх чоловіків і жінок «...грати в ці чудові ігри».

Педагогіка в Аристотеля тісно пов'язана з багатьма іншими галузями знань: політикою, етикою, правознавством, мистецтвом і медициною. Природа людини і місто-держава (поліс) є тим фундаментом, на якому ґрунтуються його ідеї про виховання. Аристотель відштовхувався від природної характеристики особистості як суспільної істоти, покликаної жити в політичному співтоваристві. Поліс для нього був основою основ і людського існування, і виховної практики. Відтак філософ наполягав, щоб виховання було обов'язковим і рівним для всіх його членів, однаковим за замістом і регульованим законами. Перебуваючи під пильним контролем держави, освіта і виховання є тим засобом, – говорив Аристотель, – за допомогою якого «людське стадо» перетворюється на громадян.

У «Нікомаховій етиці» Аристотель виклав власне бачення моральності й морального виховання. Ключові поняття, якими він оперував, – щастя, благо, доброчесність. Філософ розрізняв поняття щастя й просто задоволення. Щастя не залежить від випадку, воно полягає в досягненні вищої творчої мети, до якої повинна рухатися вихована людина. Багато уваги Аристотель приділяв дозвіллю, уважаючи його навіть ціннішим із суспільної точки зору, ніж робочий час (ergon), оскільки робота існує для вільного часу, а не навпаки. «Чим це дозвілля заповнити?» – запитував філософ і відповідав: звісно, не грою, «...бо в такому разі гра виявилася би кінцевою метою нашого життя... іграм слід надати місце в проміжках між нашими заняттями (а де працюючій людині потрібен відпочинок, а гра й існує заради перепочинку)... вводити ігри належить, обираючи для них слухний час, немов призначаючи їх як ліки, бо рух під час ігор заспокоює душі та завдяки задоволенню дає їм спочити» [2, с. 250].

Отже, ігри, хоча й приносять певну користь, не повинні займати в житті людини надто багато місця. Що стосується навчання, виховання дітей, то їх можна використати, швидше за все, для фізичного розвитку, починаючи з раннього дитинства. Тут у філософа представлена цілісна система з періодизацією освітніх циклів. Дитячі ігри, зокрема рухливі, жваві він цілковито схвалював, уважав природними, однак зазначав, що вони повинні відповідати «гідності вільно народженої людини», не надто втомлювати дитину і не розбещувати молодь. Аристотель вимагав від вихователів, щоб вони привчали дітей до стриманості (вона потрібна у будь-якій справі), закликав звертати увагу на естетичний бік ігор і на те, щоб вихователі не обтяжували вихованців надмірними фізичними вправами. Загалом, на думку А. Хурдакіса, ігри, як і інші виховні засоби, виступають в Аристотеля «...важливим елементом прополітичного прилучення дітей до політичного життя держави, становлять своєрідну процедуру, певний етап, що відкриває дітям шлях до майбутніх занять уже як громадян» [18, с. 153].

Завдяки дослідженням істориків і педагогів ми маємо достатньо повне уявлення про практику використання ігор в дитячому вихованні Стародавньої Греції. У дошкільному віці вони, зазвичай, не мали скільки-небудь цілеспрямованого характеру

і педагогічного керівництва. Діти просто імітували діяльність дорослих і віддавалися вільній стихії руху (Аристотель наполягав, щоб ігри були вільними). Починаючи з 7-ми років, у школі, вони ставали частиною обов'язкової навчальної програми. Це була насамперед програма фізичного розвитку, «виховання тіла». Гімнастика і гімнастії – головна сфера застосування ігор. Гімнастичними вправами займалися у палестрах (від «пале» – боротьба). На практиці ж під палестрами розумілися гімнастичні школи, які діти 7-15 років відвідували паралельно з музичними (читання, письмо, рахування, співи). Хлопчики спочатку гралися в рухливі ігри, бігали, стрибали, підкидали м'яч тощо. Поступово ці елементарні вправи та ігри доповнювалися неважкими видами п'ятиборства. Усе це відбувалося під керівництвом досвідчених педотрибів (учителів гімнастики). За іграми і фізичними вправами слідували медики. Педагоги намагалися організовувати виховний процес так, щоб фізичне навантаження не зашкодило здоров'ю дитини (Аристотель: не завадити природному росту). Загалом античний спорт був дуже небезпечним, нерідко на змаганнях спортсмени отримували серйозні травми, тому в греків існувала спеціальна галузь медицини – спортивна. А лікар Гіппократ розробив спеціальний режим для гімнастів, який включав, між іншим, дотримання здорового способу життя і раціональне харчування, а педотриб на ім'я Геродик став засновником лікувальної медицини.

Ігровий момент був присутнім також на заняттях із оркестрики, де дітей вчили рухатися й гратися, робити різні вправи під музику. Загалом музичний супровід задавав рухові потрібний ритм, ігри з м'ячем і різними предметами, акробатичні етюди, ритуальні й бойові танці виглядали дуже естетично. Музика і співи також сприяли подоланню однобічності тілесного розвитку, створювали атмосферу тісно-душевної гармонії.

Наступний етап фізичного виховання припадав на гімназії, який на відміну від палестри перебував на державному утриманні. Заняття ставали по-справжньому спортивними, орієнтованими на участь у різного роду змаганнях та іграх. Юнаків навчали плаванню, кулачному бою. Окрім гімнастики вони вивчали філософію, риторику, управлінську справу тощо. Збереглися ілюстрації, на яких можна побачити античний гімнастії – велике приміщення, зал, де збиралися юрби юнаків і дорослих афінян, обговорюючи, очевидно, філософські чи інші питання, а зліва, за колонами, видно палестру, де починалася якась спортивна гра [8, с. 28]. Варто зауважити, що таким гімнастії став не відразу, спочатку він призначався для суто спортивних змагань, потім, за часів Аристотеля, їх значно потіснила філософія.

Як бачимо, ігри в педагогіці Стародавньої Греції переважно були фізичними і використовувалися для розвитку тіла і збереження здоров'я дитини. Хоча були відмінності в ігровій практиці в спартанців і афінян. Так, у Спарті переважав військовий характер ігор. Вони були розрахованими на сильну, витривалу особистість, на підготовку майбутнього воїна. Гармонія душі і тіла явно порушувалася. В Афінах увага зверталася на всебічну підготовку, філософську освіту. Проте освіта і виховання у Спарті були обов'язковими для всіх і регулювалися державою, а в спортивних іграх і військовій підготовці жінки брали участь нарівні з чоловіками. В Афінах же обов'язковість освіти юридично не була закріплена, бо існували приватні заклади і лише гімнастії утримувався громадою. Не варто забувати, що і Афіни, і Спарта були рабовласницькими державами, відтак заняття у палестрах, участь в іграх залишалися привілеями вільних громадян.

Олімпійські ігри були не тільки апогеєм ігрової традиції греків, але й чинником педагогічного значення. Їх проведення сприяло вихованню громадянськості й патріотизму молоді. «На святах під час цих ігор формувалася національна самосвідомість греків, визначалася специфіка різних полісів. Ігри стали демонстрацією здобутків цивілізації, свідченням вищої духовної культури греків, їх переваг над сусідніми варварськими народами» [8, с. 56]. Мала значення й етична сторона: уже тоді закладалася традиція чітких правил спортивних поєдинків і правил гри. Порушники

піддавалися ганьбі й різного роду покаранням. Прикметно, що покарання несли й батьки нечесних гравців. Пригадаємо Платона з його думкою про значення правил гри для того, що сьогодні ми б назвали правовим вихованням.

Отже, зі сказаного вище можна зробити декілька висновків:

1. Гра займала вагомe місце в культурному, політичному та суспільному житті. Її витоки, походження слід шукати в ритуалах і обрядах, пов'язаних із культом богів. Укоріненню гри в античній традиції сприяла агоністика, дух боротьби й змагальності за першість. Цей принцип був поширений на інші галузі суспільного життя; він продемонстрував свою креативність і значною мірою зумовив злет давньогрецької цивілізації.

2. Власне дитячі ігри так само яскраво представлені в житті Стародавньої Греції. Загалом не будучи зв'язані з культовими ритуалами, вони були переважно імітаційними, передавалися від покоління до покоління та зберегли зміст і форму до наших днів.

3. Проблема дитячих ігор та ігор загалом не обійшли увагу філософи й педагоги. Платон і Аристотель вважали їх дієвим засобом виховання, пов'язували з суспільно-політичними та педагогічними завданнями грецького міста-держави.

4. Ігрова практика в Стародавній Греції була доволі широкою й насиченою подіями. Ігри застосовувалися у військовій підготовці, у фізичному вихованні молоді, у вихованні патріотизму й громадянськості. А Стародавня Греція є колискою багатьох сучасних спортивних ігор і змагань, серед яких почесне місце займають Олімпійські ігри.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристофан. Комедії: [пер. з давньогрецького] / Аристофан. – К.: Дніпро, 1980. – 508 с.
2. Аристотель. Политика. Афинская комедия / Аристотель. – М.: Мысль, 1997. – 460 с.
3. Валь А. История футбола: [пер. с франц.] / А. Валь. – М.: ООО "Изд-во АСТ": ООО "Изд-во «Астрель». – 144 с.
4. Винничук Л. Люди, нравы и обычаи Древней Греции и Рима: [пер. с польск. В. К. Ро-нина] / Л. Винничук. – М.: Высш. шк., 1988. – 496 с.
5. Гомер. Одиссея: [пер. із старогрецької Б. Тена] / Гомер. – Харків: Фоліо, 2004. – 574 с.
6. Гораций К. Ф. Оды. Эподы. Сатиры. Послания / К. Ф. Гораций – М.: Худож. лит., 1970. – 479 с.
7. Дюрانت В. Жизнь Греции: [пер. с англ. В. Федорина] / В. Дюрانت – М.: КРОН – Пресс, 1997. – 704 с.
8. Энциклопедия олимпийского спорта: В 5 т. – Т. 1: [под общ. ред. В.Н. Платонова]. – Киев: Олимпийская литература, 2002. – 495 с.
9. Йегер В. Пайдейя. Воспитание античного грека (эпоха великих воспитателей и воспитательных систем) / В. Йегер. – М.: Греко-латинский кабинет Ю. А. Шичалина, 1997. – 335 с.
10. Ксенофонт. Анабасис: [пер., статья и примеч. М.М. Максимовой] / Ксенофонт. – М.: «Ладомир», 1994. – 299 с.
11. Корчак Я. Избранное / Я. Корчак. – К.: Советская школа, 1983. – 528 с.
12. Лукиан Самосатский. Сочинения: В 2-х т. – Т. 1: [под. общ. ред. А. И. Зайцева; пер. Н. Т. Барановой, Э. В. Даль, К. М. Колобовой и др.]. – СПб.: Алетейя, 2001. – 480 с.
13. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – Изд. 2-е. – Т. 12. – М.: Госполитиздат, 1958. – 879 с.
14. Плутарх. Сравнительные жизнеописания: В 3-х т. – Т. 1 / Плутарх. – М.: Изд-во АН СССР, 1961. – С. 63-73.
15. Парандовський Я. Міфологія / Я. Парандовський. – К.: Вид-во ЦК ЛКСМУ «Молодь», 1977. – 230 с.
16. Платон. Государство. Законы. Политика / Платон. – М.: Мысль, 1998. – 798 с.
17. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики: [сост. и автор вступ. ст. А. И. Пис-кунов]. – М.: Просвещение, 1981. – 528 с.
18. Хурдакис А. Аристотель и воспитание: [пер. с франц.] / А. Хурдакис // История образования и педагогической мысли в эпоху Древности, Средневековья и Возрождения: [учеб. пособ.; под ред. Т. Н. Матулис]. – М.: Изд-во РУДН, 2004. – С. 137-185.

БОРИС ГОД, НАТАЛЬЯ ОХРИМЕНКО

ИГРЫ В ВОСПИТАНИИ ДЕТЕЙ И МОЛОДЕЖИ СТАРОДАВНЕЙ ГРЕЦИИ

Рассмотрены отдельные аспекты педагогической мысли Античности. Внимание сфокусировано на проблеме игры в образовательном процессе.

Ключевые слова: воспитание, игра, ребёнок, детские игры, военные игры, ритуальные игры, спортивные игры.

BORYS GOD, NATALIA OHRIMENKO

GAMES IN EDUCATION OF CHILDREN AND YOUNG PEOPLE OF ANCIENT GREECE

The separate aspects of pedagogical opinion of Antiquity are considered. Attention is focused on the problem of a game in educational process.

Keywords: *education, game, child, child's games, war-games, ritual games, sporting games.*

Одержано 26.10.2010, рекомендовано до друку 29.12.2010.